

УДК 37.01

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.ped.2025.1.5>**Дмитро КИСЛЕНКО**доктор педагогічних наук, професор, Національний університет оборони України, kyslenkod@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6929-4236

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ НАВИК СУЧАСНОГО ОФІЦЕРА ОПЕРАТИВНОГО РІВНЯ

У статті проаналізовано теоретичні підходи до розуміння критичного мислення як ключової когнітивної компетентності офіцера оперативного рівня в умовах трансформації характеру збройного протистояння. Визначено, що критичне мислення виступає необхідною умовою ефективного функціонування офіцера в ситуаціях високої динаміки, багатофакторної невизначеності та інформаційного перевантаження, що характерні для сучасного бойового середовища. З'ясовано, що ця якість забезпечує здатність до прийняття раціональних і обґрунтованих рішень, адаптації до змін та уникнення шаблонності в оперативному управлінні. Розглянуто основні характеристики критичного мислення, серед яких логічна послідовність, рефлексивність, обґрунтованість, структурованість, когерентність, здатність до аналізу альтернатив та оцінки наслідків рішень. Охарактеризовано специфіку прояву критичного мислення на рівні оперативного управління, де воно визначає якість планування операцій, координації дій різномірних підрозділів, взаємодії з союзницькими структурами та трансформації стратегічних директив у конкретні тактичні рішення. Обґрунтовано необхідність розвитку критичного мислення у процесі професійної військової підготовки. Доведено, що його формування є одним із пріоритетів реформування військової освіти відповідно до стандартів НАТО. Сформовано висновки щодо ефективності впровадження інтерактивних методів навчання (кейс-аналіз, тактичні симуляції, командно-штабні ігри), що сприяють розвитку критичного мислення у слухачів. Розвиток цієї компетентності розглядається як чинник підвищення інтелектуального потенціалу Збройних Сил України та стратегічна умова успішного функціонування офіцерського корпусу в умовах сучасної війни.

Ключові слова: критичне мислення, офіцер оперативного рівня, професійна військова освіта, компетентність, стандарти НАТО, інтелектуальний потенціал, бойове середовище.

Dmytro KYSLENKO. CRITICAL THINKING AS A KEY SKILL OF A MODERN OPERATIONAL-LEVEL OFFICER

The article analyzes theoretical approaches to understanding critical thinking as a key cognitive competence of an operational-level officer in the context of the transformation of the nature of armed conflict. It is determined that critical thinking is a necessary condition for the effective functioning of an officer in situations of high dynamics, multifactorial uncertainty and information overload, which are characteristic of the modern combat environment. It is found that this quality provides the ability to make rational and well-founded decisions, adapt to changes and avoid stereotypes in operational management. The main characteristics of critical thinking are considered, including logical consistency, reflexivity, justification, structure, coherence, the ability to analyze alternatives and assess the consequences of decisions. The specifics of the manifestation of critical thinking at the level of operational management are characterized, where it determines the quality of planning operations, coordination of actions of heterogeneous units, interaction with allied structures and transformation of strategic directives into specific tactical decisions. The need to develop critical thinking in the process of professional military training is substantiated. It is proven that its formation is one of the priorities of reforming military education in accordance with NATO standards. Conclusions are drawn regarding the effectiveness of the implementation of interactive teaching methods (case analysis, tactical simulations, command and staff games), which contribute to the development of critical thinking in students. The development of this competence is considered as a factor in increasing the intellectual potential of the Armed Forces of Ukraine and a strategic condition for the successful functioning of the officer corps in the conditions of modern warfare.

Key words: critical thinking, operational-level officer, professional military education, competence, NATO standards, intellectual potential, combat environment.

Основна частина дослідження. Критичне мислення розглядається як одна з провідних професійних компетентностей офіцера оперативного рівня, що зумовлює якість управлінських рішень в умовах високої динаміки бойових дій, інформаційної невизначеності та багатофакторного ризику. Формування та розвиток критичного мислення у суб'єктів військового управління на сучасному етапі є предметом підвищеної уваги вітчизняної та зарубіжної військово-педагогічної науки, оскільки дана компетентність безпосередньо впливає на успішність оперативного планування, ефективність командування та збереження боєздатності підрозділів.

Офіцери оперативного рівня, систематично залучаються до прийняття рішень у складних, невизначених, часто асиметричних умовах сучасного збройного протистояння. Здатність до критичного осмислення оперативної обстановки, ідентифікації ключових загроз, формування обґрунтованих висновків та прогнозування розвитку подій визначає не лише індивідуальну результативність офіцера, а й загальний рівень оперативної ефективності Збройних Сил.

У контексті інтеграції України до євроатлантичного безпекового простору та гармонізації системи військової освіти із стандартами НАТО, розвиток критичного мислення

визначається як пріоритетне завдання. Положення стратегічних документів у сфері національної безпеки та оборони України підкреслюють необхідність формування у військовослужбовців здатності діяти автономно, відповідально та в умовах дефіциту інформації, що відповідає базовим принципам командного лідерства в збройних силах країн-членів Альянсу.

З огляду на зазначене, формування критичного мислення в офіцерів оперативного рівня розглядається не лише як освітньо-педагогічне завдання, а як ключовий чинник зміцнення національної обороноздатності, адаптації військової підготовки до вимог сучасної війни та забезпечення стратегічної сумісності із системою колективної безпеки. Отже, розвиток даної компетентності слід вважати складовою трансформаційної парадигми професійної військової освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «критичне мислення» є об'єктом зростаючого наукового інтересу у сфері психології, педагогіки та військової освіти. Його теоретичні засади були закладені у працях західних науковців. Зокрема, Дж. Дьюї одним із перших запропонував концепцію рефлексивного мислення, що передбачає свідомий аналіз підстав власних переконань. Подальший внесок у концептуалізацію цього феномена зроблено в межах проєкту «Delphi Report», у якому експертна група Американської філософської асоціації сформулювала критичне мислення як цілеспрямоване, саморегульоване судження, що включає інтерпретацію, аналіз, оцінювання, логічне висновування та пояснення [12].

Сутнісні характеристики критичного мислення були розроблені й іншими дослідниками. Р. Джонсон і Р. Пауль визначають критичне мислення як процес осмислення власного мислення з метою його вдосконалення, акцентуючи на його рефлексивній природі та вираженому метакогнітивному компоненті [14]. Таким чином, у західному науковому дискурсі критичне мислення трактується як здатність логічно, обґрунтовано й неупереджено оцінювати інформацію, формувати самостійні висновки та приймати ефективні рішення.

У науковому просторі України проблема розвитку критичного мислення почала активно досліджуватися з початку 2000-х років, переважно у сфері педагогіки. Значну увагу цьому питанню приділила В. І. Конаржевська, яка надала ґрунтовну характеристику критичного мислення майбутніх офіцерів, визначивши його як спе-

цифічний тип інтелектуальної діяльності. Зокрема, дослідниця наголосила на стратегічному підході до прийняття рішень у проблемних ситуаціях, важливості рефлексії та аналітичних дій щодо зовнішніх і внутрішніх об'єктів, а також на здатності до об'єктивної оцінки результатів власної та сторонньої діяльності [4].

Український філософ О. Тягло підкреслює інтегративний характер критичного мислення, визначаючи його як «мислення вищого порядку». У своїх наукових працях він акцентує увагу на труднощах його впровадження у вищій школі, зокрема через інституційну інерцію та недостатню готовність викладачів до реалізації відповідних методик [8]. Водночас педагог С. О. Терно розробив ефективну методику формування критичного мислення старшокласників у процесі навчання історії, що засвідчила можливість системного впровадження технологій критичного мислення в освітній процес [7].

У контексті військової освіти проблема розвитку критичного мислення має особливу актуальність. Так, О. Богуш досліджувала взаємозв'язок між розвитком критичного мислення курсантів і формуванням їхньої професійної Я-концепції, встановивши, що ця здатність сприяє розвитку творчого потенціалу, толерантності до альтернативних точок зору та схильності до постановки проблемних запитань. Вченою також охарактеризовано чинники, що впливають на формування критичного мислення у курсантів, зокрема мотиваційні (потреба вирішувати проблему, зацікавленість), когнітивні (обмеженість знань та досвіду), особистісні (самооцінка, впевненість у собі, рівень амбіцій), ситуаційні (стресові умови, часові обмеження, дефіцит ресурсів) [1, с. 72].

Інтеграція досвіду країн НАТО у професійну військову освіту Збройних Сил України є ще одним перспективним напрямом досліджень. Зокрема, у публікації С. Антробус і Г. Вест зазначено, що у Великій Британії критичне мислення розглядається як один із базових інструментів адаптації до невідомості бойового середовища, однак традиційна інституційна культура військових структур іноді стримує розвиток незалежного мислення [10]. Водночас, під егідою НАТО впроваджено освітній курс з критичного мислення для військових фахівців. За результатами дослідження Ф. Ібрагіма, учасники курсу продемонстрували вищі показники сформованості критичного мислення порівняно з контрольними групами, що свідчить про розвиток цієї навички [13].

Попри суттєве напрацювання теоретичних і методичних основ, потребує детального вивчення значення критичного мислення як ключового навичку сучасного офіцера оперативного рівня.

Метою статті є наукове обґрунтування значення критичного мислення як ключового навичку сучасного офіцера оперативного рівня та розроблення рекомендацій щодо його розвитку в системі професійної військової освіти.

Матеріали і методи дослідження. Дослідження має теоретико-аналітичний характер. У процесі роботи використано метод аналізу та синтезу наукової літератури – для узагальнення існуючих визначень та концепцій критичного мислення, метод порівняння – для зіставлення підходів до розвитку критичного мислення в українській системі військової освіти та у практиках НАТО, а також елементи системного підходу – для розгляду підготовки офіцерів як цілісного процесу, що включає когнітивний, психологічний та практичний компоненти. Дизайн дослідження передбачав опрацювання як україномовних джерел (дисертацій, наукових статей, методичних розробок), так і іноземних публікацій та офіційних документів НАТО, що стосуються професійної військової освіти. Етичних питань дослідження не порушувалося, оскільки воно не передбачає роботу з особистими даними чи експериментами за участю людей, а спирається на відкриті джерела інформації. Обмеженням дослідження є його теоретична спрямованість без проведення емпіричних замірів рівня критичного мислення офіцерів; водночас результати роботи можуть слугувати підґрунтям для подальших практичних досліджень і впроваджень.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше на теоретичному рівні обґрунтовано критичне мислення як ключовий професійний навик саме офіцера оперативного рівня в умовах сучасного бойового середовища та нормативно-організаційної трансформації системи військової освіти України. У межах дослідження здійснено інтеграцію бойового досвіду Збройних Сил України, підходів стандартів НАТО (зокрема концепції Mission Command) та пошук для визначення комплексних умов, форм і засобів розвитку критичного мислення офіцерів. Уточнено понятійно-категоріальний апарат, визначено педагогічні та організаційні умови формування цієї якості у процесі професійної військової підготовки. Вперше запропоновано методичні підходи до розвитку критичного мислення в контек-

сті оперативного рівня управління силами в сучасній війні, що може бути враховано при вдосконаленні навчальних програм і підготовці інструкторського складу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному науково-педагогічному дискурсі критичне мислення розглядається як одна з провідних метакогнітивних компетентностей особистості, що забезпечує ефективність когнітивної діяльності в умовах складної, змінної та невизначеної ситуації. Дослідники інтерпретують його як цілеспрямоване застосування раціональних пізнавальних стратегій, що підвищують імовірність досягнення оптимального результату за конкретних обставин. Згідно з одним із поширених визначень, критичне мислення – це використання ефективних когнітивних технік і стратегій, релевантних до специфіки завдання, що потребує вирішення [9, с. 75].

І. Пасічник трактує критичне мислення як інтегральну якість особистості, що включає мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивний компоненти, які детермінують процеси самопізнання, самоосвіти та професійної самореалізації [5, с. 114]. У контексті професійної діяльності військовослужбовця, критичне мислення набуває особливого значення як показник рівня його інтелектуального розвитку та професійної зрілості.

Як зазначає С. Гончарук, специфіка військової служби полягає у постійній необхідності приймати рішення за нестандартних умов, що потребують високого рівня когнітивної активності, аналітичного мислення та оцінювання множинних варіантів дій [2, с. 214]. На відміну від звичайного мислення, критичне мислення офіцера вирізняється такими характеристиками, як логічна несуперечність, аргументованість, зваженість, когерентність, глибина аналізу, об'єктивність, структурованість, точність і раціональність. Особливістю цього виду мислення є постійна орієнтація на оцінку результатів власної розумової діяльності, зокрема обґрунтування прийнятих рішень та їх відповідності ситуаційним вимогам.

З методологічної точки зору критичне мислення – це системна когнітивна діяльність, спрямована на перевірку достовірності інформації, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, формулювання гіпотез, їх аналітичну перевірку та прийняття рішень на основі логічного обґрунтування. Воно включає здатність до модифікації власної позиції на основі нових емпіричних даних або раціональних доводів, вміння застосовувати набуті

знання до нових ситуацій, а також схильність до прийняття відповідальності за ухвалені рішення.

Критичне мислення слід чітко відмежовувати від суміжних феноменів, таких як: а) механічне запам'ятовування інформації, що не передбачає її аналізу; б) розуміння змісту без активного осмислення, що є репродуктивним мисленням; в) інтуїтивне або креативне мислення, яке ґрунтується переважно на несвідомих процесах і не завжди є логічно структурованим. Таким чином, критичне мислення має чітко виражений аналітичний, рефлексивний та регулятивний характер, який забезпечує його спрямованість на досягнення обґрунтованої мети.

У військовому контексті критичне мислення розглядається як ключовий чинник інтелектуального потенціалу офіцера, що визначає його здатність до ефективного функціонування в умовах інформаційного переважання, динамічних змін обстановки та необхідності прийняття рішень у стислий термін. Офіцер, здатний до критичного аналізу, демонструє високий рівень адаптивності до складних ситуацій, швидко орієнтується в інформаційному середовищі, виокремлює релевантні дані та трансформує їх у практично значущі управлінські рішення. Натомість відсутність критичного мислення корелює із проявами когнітивної інертності, ситуативної безсистемності, хаотичності суджень і зниженням ефективності прийняття рішень [2].

Для офіцера оперативного рівня, відповідального за планування та реалізацію операцій середньої інтенсивності (на рівні бригади, дивізії або в межах об'єднаного оперативного угруповання), критичне мислення виступає ключовою інтелектуальною компетентністю. Саме на цьому рівні приймаються рішення, що мають визначальний вплив на хід оперативного планування та управління бойовими діями, забезпечення узгодженості дій різномірних підрозділів, ефективну взаємодію з союзницькими структурами, оперативне опрацювання розвідувальних даних та реалізацію стратегічних директив у конкретному бойовому контексті. Оперативний рівень військового управління вирізняється високим ступенем складності та потребує від офіцера здатності діяти одночасно в межах тактичного і стратегічного горизонтів, орієнтуючись на багатофакторний аналіз ситуації та прогностичність мислення.

У зазначених умовах критичне мислення постає як основоположний чинник успішного виконання оперативно-тактичних завдань.

Офіцер, який володіє цією здатністю, демонструє підвищену чутливість до змін обстановки, здатність до своєчасного коригування планів, ухвалення нетипових рішень, уникнення передбачуваних дій, на які орієнтується противник. Такий підхід сприяє досягненню асиметричної переваги та підвищує ефективність командного управління.

Зростання актуальності розвитку критичного мислення зумовлене трансформацією характеру сучасного збройного протистояння, що набуває ознак асиметричності, гібридності, технологічної насиченості та інформаційної перенасиченості. Бойовий досвід офіцерського складу Збройних Сил України, накопичений упродовж останніх років, засвідчує про прямий взаємозв'язок між рівнем сформованості критичного мислення та здатністю підрозділів забезпечувати бойову життєздатність і результативно реалізовувати поставлені оперативно-тактичні завдання. Зокрема, в умовах інтенсивного застосування противником безпілотних літальних апаратів та ракетних засобів ураження, офіцери органів військового управління вимушені оперативно модифікувати підходи до протиповітряної оборони, адаптувати тактичні моделі реагування та формувати нові, нестандартні рішення, що відходять від усталених доктринальних схем. У подібних ситуаціях критичне мислення реалізується як здатність до гнучкого мислення, ситуативного аналізу та інноваційного підходу.

Формування зазначених навичок відбувається, передусім, у процесі цілеспрямованої професійної підготовки, що включає участь в командно-штабних навчаннях, симуляційних тренуваннях (військових іграх), аналізі бойових кейсів та ситуативних завдань, які стимулюють активну рефлексію, аналітичну діяльність та прийняття рішень в умовах невизначеності.

Таким чином, розвиток критичного мислення офіцерів оперативного рівня слід розглядати як ключовий компонент професійної підготовки командного складу в умовах сучасного збройного конфлікту. З огляду на високий рівень складності, багатовимірність і динамізм сучасних бойових операцій, зазначена компетентність виступає не лише елементом інтелектуальної культури офіцера, а й визначальним чинником ефективності його управлінської діяльності у сфері оборони та безпеки.

Ефективність розвитку критичного мислення у військовослужбовців підтверджується відповідною освітньо-тренувальною практикою збройних сил країн НАТО.

Зокрема, у Збройних силах США широкого поширення набула методика Tactical Decision Games – так звані «тактичні ігри-рішення», що передбачають моделювання офіцерами складних оперативно-тактичних ситуацій із необхідністю швидкого прийняття рішення та аргументації власної позиції. У процесі виконання цих завдань офіцери працюють в умовах обмеженого часу, інформаційної невизначеності та змінної обстановки, що стимулює розвиток як критичного, так і креативного мислення. Як засвідчують дослідження, подібна методика успішно застосовується у підготовці офіцерського складу Корпусу морської піхоти США [13].

Подібні освітні практики використовуються і в структурах НАТО, де в рамках навчальних курсів для офіцерів оперативного рівня пропонується аналізувати складні міжвідомчі та міжнаціональні сценарії, зокрема ситуації, пов'язані з проведенням миротворчих операцій, кризовим управлінням або реагуванням на гібридні загрози. Такий підхід передбачає залучення слухачів до групового аналізу, аргументованої дискусії та формування декількох альтернативних варіантів дій, що значно підвищує їхню здатність до рефлексивного мислення, адаптивності та прийняття зважених рішень у складних умовах сучасного бою.

Формування критичного мислення офіцерів оперативного рівня є невід'ємною складовою модернізації системи військової освіти України та інтеграції її до сучасних освітніх і доктринальних стандартів. Зміна парадигми підготовки командного складу безпосередньо пов'язана з оновленням нормативно-правового забезпечення галузі, адаптацією змісту освітніх програм до вимог воєнного часу та орієнтацією на стандарти Організації Північноатлантичного договору.

В останні роки Департаментом військової освіти і науки Міністерства оборони України було ініційовано низку змін до чинних нормативних актів, що регламентують функціонування військової освіти. Ключовим документом у цьому напрямі є Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції трансформації системи військової освіти», яка визначає стратегічні орієнтири реформування освітнього процесу у військових навчальних закладах та цілковито узгоджується із зовнішньополітичним курсом України на вступ до Європейського Союзу та НАТО [6]. Відповідно до зазначеного документа, з 1 вересня 2023 року розпочато практичну імплементацію положень Концепції, що передбачає поетапну інтеграцію євроат-

лантичних підходів до професійної військової підготовки.

Важливою складовою трансформаційних процесів є діяльність програми НАТО з удосконалення військової освіти Defence Education Enhancement Programme – DEEP Ukraine, яка відіграє системоутворюючу роль у впровадженні сучасних освітніх практик у вітчизняні навчальні структури. Упродовж лише 2022 року в межах програми DEEP-Ukraine було проведено понад 100 цільових заходів, до участі в яких залучено 929 представників Збройних Сил України. Від початку реалізації ініціативи у 2012 році загалом організовано понад 800 тренінгів, семінарів, круглих столів і стажувань за участі понад 10 тисяч військовослужбовців та науково-педагогічних працівників як з України, так і з держав-членів НАТО.

Пріоритетними напрямками співпраці в межах програми DEEP-Ukraine визначено професійний розвиток викладацького складу військових освітніх інституцій; оновлення освітніх програм відповідно до стандартів НАТО; запровадження технологій дистанційного навчання та побудова навчальних мереж; підтримка у викладанні англійської мови для військовослужбовців; спільна робота українських та натівських експертів щодо модернізації змісту професійної підготовки; організація стажування представників українських військових вишів у навчальних закладах країн Альянсу; створення багаторівневої системи професійної підготовки сержантського складу Збройних Сил України [11].

Варто підкреслити, що саме в межах зазначених трансформаційних ініціатив вперше на нормативному рівні критичне мислення визначено як очікуваний результат освітнього процесу під час підготовки офіцерів оперативного рівня. Таким чином, розвиток критичного мислення не лише визнається важливою компетентністю, але й формалізується як обов'язковий компонент професійної придатності військового управління в умовах сучасної війни.

З метою реалізації вимог нових освітніх стандартів у Національному університеті оборони України, а також у низці інших військових освітніх установ, було здійснено комплексну модернізацію освітніх програм. Зокрема, до навчальних планів інтегровано окремі модулі та навчальні дисципліни, що орієнтовані на розвиток мислення в умовах складних бойових ситуацій, розв'язання військово-стратегічних завдань, а також аналітичне опрацювання оперативних сценаріїв. У цьому контексті було оновлено підходи до організації

навчального процесу, насамперед, суттєво розширено використання активних методів навчання, зокрема ситуаційного моделювання, ділових ігор, командного тренінгу.

У межах реалізації положень Концепції трансформації системи військової освіти, НУОУ розпочав проєкт із упровадження нових командно-штабних курсів та запуск програми підвищення кваліфікації викладачів для системи професійної військової освіти. Відповідно до оновленої парадигми підготовки, діяльність викладацького складу спрямовано на опанування сучасних методик навчання та забезпечення високої якості планування навчального процесу. Реалізація цих завдань вимагає від викладачів знання новітніх педагогічних технологій і розвинутого критичного мислення як основи для ефективного формування відповідної компетентності у слухачів.

Одним із пріоритетних напрямів модернізації змісту підготовки офіцерського складу є адаптація кращих практик НАТО у сфері військової освіти. Доктринальні документи Альянсу наголошують на необхідності формування у командного складу гнучкого, адаптивного мислення, орієнтованого на прийняття рішень в умовах багатовимірної невизначеності, оперативної складності та асиметричних загроз. У цьому контексті ключове місце посідає принцип Mission Command, який передбачає децентралізоване управління, делегування повноважень, розвиток ініціативи підлеглих та автономність в ухваленні рішень. Такий підхід вимагає від офіцерів здатності до критичного осмислення оперативної обстановки, переосмислення намірів командування та прийняття зважених, незалежних рішень у реальному часі.

До конкретних дидактичних засобів, які сприяють формуванню критичного мислення, відносять організацію дискусій та дебатів у навчальних групах, що базуються на аналізі суперечливих вихідних даних і захисті альтернативних рішень, що, у свою чергу, стимулює пошук доказів і критичну оцінку контраргументів. Метод case study, що передбачає розгляд реальних або історичних бойових ситуацій з акцентом на аналізі стратегічних помилок і вдалих рішень командирів, розвиває здатність до встановлення причинно-наслідкових зв'язків і критичної рефлексії.

Значну роль у підготовці офіцерів відіграють також командно-штабні ігри та комп'ютерні симуляції, в яких моделюються бойові сценарії з необхідністю прийняття оперативних рішень у режимі реального часу. Такий формат дозволяє миттєво оцінити

наслідки прийнятих рішень і аналізувати їх ефективність. Підготовка письмових аналітичних матеріалів, зокрема есе, визнана ефективним засобом розвитку аналітичного мислення, оскільки сприяє глибшому зануренню в тему, формуванню логічної структури мислення та формулюванню аргументованих висновків. Так, у рамках програми підготовки командирів роти армії США одним із визначених результатів є вміння застосовувати критичне мислення для реалізації філософії місійного командування [15, с. 4].

Важливою передумовою розвитку критичного мислення у вищих військових освітніх закладах є створення навчального середовища, заснованого на довірі, взаємній повазі та відкритості до обговорення альтернативних поглядів. Репресивна реакція на ініціативність або незгоду із загальноприйнятими поглядами може суттєво пригнічувати прояви критичного мислення. У зв'язку з цим, сучасна педагогіка військової освіти передбачає чітке розмежування між навчальними ситуаціями, де заохочується вільне висловлювання думок (дискусії, симуляції), та бойовими умовами, де має домінувати виконання наказів.

Ключову роль у цьому процесі відіграє викладач або інструктор, який повинен виконувати функцію менторського супроводу, формулюючи запитання, що спрямовують мислення слухачів, замість нав'язування єдино «правильних» відповідей. Такий підхід активно впроваджується в межах співпраці України з НАТО, зокрема через організацію курсів підвищення кваліфікації для викладачів українських військових закладів вищої освіти (Faculty Development), де особлива увага приділяється методикам розвитку критичного мислення [11].

Узагальнюючи, варто констатувати, що процес гармонізації національної системи військової освіти зі стандартами НАТО охоплює як змістовий рівень (інтеграцію відповідних курсів і доктрин у навчальні програми), так і кадровий рівень (підвищення професійної кваліфікації викладачів), що у сукупності створює системні передумови для сталого розвитку інтелектуального потенціалу командного складу Збройних Сил України.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про наявність ефективних підходів до розвитку критичного мислення у командного складу збройних сил провідних країн світу. Зокрема, у Збройних силах Канади в межах курсів Генерального штабу до навчальних програм інтегровано дисципліни, що спеціалізуються

на розвитку критичного мислення та аналітичного осмислення воєнно-історичних подій. Слухачі систематично залучаються до розбору історичних кейсів, аналізу помилок командирів у минулих кампаніях, формування аргументованих висновків і рекомендацій на основі отриманих даних, що сприяє формуванню стратегічного мислення та глибокого розуміння оперативного середовища.

Вартий уваги і досвід Збройних сил США, де концепція Army University та програми Leader Development визначають критичне мислення і здатність до розв'язання комплексних проблем як пріоритетні результати освітньої підготовки офіцерського складу [9]. Під час виконання бойових завдань у межах операцій в Іраку та Афганістані було виявлено неефективність шаблонного планування та ригідних підходів до ухвалення рішень. У відповідь на ці виклики, навчальні структури США започаткували активне застосування методу Red Teaming, що передбачає аналіз планів дій з позиції гіпотетичного противника. Залучення офіцерів до такої форми підготовки сприяє розвитку здатності до критичного аналізу власних задумів, виявлення вразливостей у планах та формування альтернативних рішень в умовах оперативної невизначеності.

Окремий приклад становить досвід Збройних сил Держави Ізраїль, де на доктринальному рівні підтримується культура постановки запитань та критичного осмислення наказів у межах допустимої субординації. Такий підхід розглядається як чинник підвищення оперативної гнучкості, адаптивності та ефективності дій військових підрозділів в умовах бойової обстановки [9].

Таким чином, зазначені приклади підтверджують, що критичне мислення у військовому середовищі не є абстрактною теоретичною конструкцією, а набутою практичною компетентністю, яка може системно формуватися в процесі професійної підготовки. Умови бойових дій актуалізують потребу у здатності офіцера діяти гнучко, нестандартно, на основі раціонального осмислення ситуації, що визначає безпосередній зв'язок між рівнем критичного мислення та ефективністю реалізації оперативно-тактичних завдань.

Обговорення результатів дослідження. Теоретичний аналіз засвідчив, що критичне мислення є однією з базових професійних компетентностей офіцера оперативного рівня, що забезпечує здатність до прийняття обґрунтованих рішень в умовах динамічної та високонебезпечної обстановки. У світовій

і вітчизняній військовій практиці сформовано стаке уявлення про доцільність розвитку аналітичних і когнітивних здібностей командного складу, зокрема критичного мислення, що уможливлює ефективну орієнтацію в інформаційному середовищі, швидке реагування на зміни оперативної ситуації та оптимізацію процесів прийняття рішень [9; 16].

Актуальний досвід Збройних Сил України в умовах збройного протистояння з Російською Федерацією підтверджує зазначене положення. Зокрема, гнучкість мислення та здатність до нестандартного підходу у вирішенні тактичних і стратегічних завдань з боку українських командирів виявилися вагомим чинником успішного протидіяння противнику, що продовжує діяти за застарілими доктринальними моделями.

Разом із тим, результати дослідження виявили низку проблемних аспектів, пов'язаних із реалізацією концепції критичного мислення в системі військової підготовки. Зокрема, попри її нормативне закріплення та публічне декларування важливості відповідної компетентності, впровадження механізмів формування критичного мислення стикається з низкою об'єктивних і суб'єктивних бар'єрів. До таких належать інституційна інерція освітніх процесів, дефіцит навчального часу в умовах бойових дій, обмеженість методичного забезпечення, а також фрагментарне розуміння сутності цього феномена серед окремих представників командного складу. Як слушно зазначають С. Антробус і Г. Вест, військові організації структурно схильні до відтворення уніфікованих моделей мислення, що ускладнює впровадження інновацій, пов'язаних із когнітивною автономією особового складу [10, с. 82].

Одним із ключових завдань у цьому контексті постає подолання внутрішньоорганізаційного спротиву через формування нової культури військового лідерства, в основі якої – визнання критичного мислення не як загрози дисципліні, а як чинника підвищення якості командування. У межах цього підходу критичне мислення розглядається у взаємозв'язку з іншими компонентами професійної підготовки офіцера, зокрема морально-етичною рефлексією, що дозволяє осмислювати етичні аспекти прийнятих рішень, та лідерськими якостями, які виявляються у здатності формувати середовище довіри, ініціативи та креативності в колективі.

Отримані результати корелюють із науковими положеннями, викладеними у працях В. Конаржевської та А. Сіренка, в яких критичне мислення розглядається як ключовий

чова передумова формування комунікативної компетентності військового керівника.. Згідно з їх підходом, змістовно-аналітичний рівень комунікації передбачає не авторитарне нав'язування управлінських рішень, а колективний пошук оптимальних варіантів дії, що забезпечує зростання ефективності командної взаємодії [3, с. 95].

Таким чином, встановлено, що критичне мислення є не ізольованою пізнавальною здатністю, а інтегральним утворенням, яке визначає якість управлінської діяльності, сприяє реалізації принципів місійного командування та відповідає викликам сучасної війни. Ефективне впровадження критичного мислення як ключової професійної компетентності у військовому середовищі потребує системного оновлення концептуальних і практико-методичних підходів до професійної військової освіти. Модернізація змісту освітніх програм, цілеспрямована підготовка інструкторсько-викладацького складу, удосконалення методичного супроводу навчального процесу, а також формування психологічно підтримувального середовища сприяють розвитку навичок критичного мислення у межах вищих військових навчальних закладів і безпосередньо в бойових підрозділах.

Висновки і перспективи подальших розвідок. У результаті проведеного дослідження встановлено, що критичне мислення є невід'ємним компонентом професійної компетентності офіцера оперативного рівня,

оскільки забезпечує здатність до глибокого аналізу оперативної обстановки, прийняття обґрунтованих рішень в умовах невизначеності, адаптації до змін і ефективного вирішення нестандартних завдань. У процесі дослідження підтверджено, що розвиток критичного мислення сприяє підвищенню інтелектуальної гнучкості, стратегічного мислення, вміння вчитися на власному й колективному досвіді, а також готовності діяти в динамічному бойовому середовищі. Розвиток критичного мислення офіцерів набуває особливого значення в контексті трансформації системи військової освіти відповідно до принципів і стандартів НАТО, де інтелектуальна самостійність і здатність до рефлексії визнаються ключовими рисами сучасного військового лідера. Практична реалізація цієї мети потребує широкого впровадження активних освітніх підходів, зокрема інтерактивних методик, моделювання бойових сценаріїв, аналізу кейсів та постійного оновлення освітнього середовища. Важливим залишається питання підготовки кваліфікованого викладацько-інструкторського складу, здатного ефективно формувати критичне мислення у військовій аудиторії. Перспективним напрямом подальших досліджень визначено емпіричне вивчення рівня сформованості критичного мислення у офіцерів, які перебувають на військовій службі в Збройних Силах України, а також розроблення й апробацію спеціалізованих навчальних курсів, зокрема у форматі дистанційної освіти.

Література:

1. Богуш О. Вплив критичного мислення на становлення «Я-концепції» майбутнього офіцера. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, 2019. Вип. (43). С. 55–80. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2019-43.55-80>
2. Гончарук С. С. Шляхи формування критичного мислення у майбутніх офіцерів у процесі дистанційного навчання. Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. студ. і аспірантів, 29 вересня 2022 р. Нац. техн. ун-т. «Харків. політехн. ін-т». Харків : НТУ «ХПІ», 2022. С. 213–215.
3. Конаржевська В. І., Сіренко А. Є. Критичне мислення як складова формування комунікативних якостей військового лідера. Педагогіка та психологія. 2017. Вип. 58. С. 90–99. DOI: 10.5281/zenodo.1117001.
4. Кисленко Д. П. Критичне мислення в діяльності військового керівника оперативного рівня. Військова освіта. 2024. № 1(49). С. 91–101.
5. Конаржевська В. І. Формування критичного мислення майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2009. 20 с.
6. Пасічник І. Д. Психологія мислення: підручник. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2015. 560 с.
7. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 р. № 1410 «Про трансформацію системи військової освіти» №1490 від 30. 12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1490-2022-%D0%BF#n13> (Дата звернення: 17.04.2025)
8. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення старшокласників у процесі навчання історії: авотреф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.02 – теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни). Київ, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. 2015. 44 с.
9. Тягло О. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі. *Філософія освіти*. № 2. 2017. С. 240-257.

10. Хміляр О. Ф. Критичне та позитивне мислення офіцера. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»: збірник наукових праць*. Острог: Вид-во НаУОА, 2018. № 7. С. 72–76.
11. Antrobus S., West H. This Is All Very Academic: Critical Thinking in Professional Military Education. *The RUSI Journal*, 2022, Vol. 167, № 3, Pp. 78–86.
12. Defence Education Enhancement Programme (DEEP). NATO. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_139182.htm#:~:text=DEEP%20features%20specialised%20engagement%20on,the%20Faculty%20Development%20Curriculum%20Guide (Дата звернення: 17.04.2025).
13. Facione P. A. Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction. (The Delphi Report). Millbrae, CA: California Academic Press, 1990.
14. Ibrahim F., Ernst A., Zahner D., Masakowski Y. R., Herzberg P. Y. Evaluation of the Critical Thinking Course of the NATO Innovation Hub. *The Defense Horizon Journal*, 3. 2022. URL: <file:///Users/liliia/Downloads/EvaluationoftheCriticalThinkingCourseoftheNATOInnovationHub.pdf> (Дата звернення: 17.04.2025).
15. Paul R. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World. Rohnert Park, C A, Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State Univ. 1990. 575 p.
16. Kristy L. Bell. Writing Our Way to Better Critical Thinking. *Professinal forum*. 2021. Pp. 3–5.
17. NCOs Key to Ukrainian Military Successes Against Russia. U.S. Department of Defense. 2023. URL: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3313982/ncos-key-to-ukrainian-military-successes-against-russia/#>: (Дата звернення: 17.04.2025).